

komt het al genoemde gebrek aan een analytisch concept. Wat de dichter-journalist Campert uiteindelijk dreef of bezielde, blijft in nevelen gehuld.

H. de Liagre Böhl

H. Cools, H. de Valk, e. a., *Institutum Neerlandicum MCMIV-MMIV. Honderd jaar Nederlands Instituut te Rome* (Hilversum: Verloren, 2004, 140 blz., ISBN 90 6550 824 4).

Ter gelegenheid van het eeuwfeest van het Nederlands Instituut te Rome (NIR) hebben Hans Cools en Hans de Valk met medewerking van Marie-Charlotte Le Bailly, Renske de Groot, Gerda Huisman en Edward Leeuw de geschiedenis van het Romeinse instituut gereconstrueerd. Zij zijn daarbij begonnen vóór 1904, het jaar waarin het NIR werd opgericht. De motieven die aan de oprichting ten grondslag lagen, zo maken zij in een eerste hoofdstuk duidelijk, waren nationaal van aard: de initiatiefnemers waren van oordeel dat de Vaticaanse archieven zouden toelaten de vaderlandse geschiedenis in een ander licht te bekijken. Vanzelfsprekend hadden vooral katholieke historici hierin interesse. Het was de katholieke geestelijke en kerkhistoricus Gisbert Brom die in 1904 de eerste directeur werd van wat toen nog veel meer een wetenschappelijke missie dan een echt instituut was.

In een chronologisch opgezet relaas beschrijven Cools en De Valk vervolgens hoe het NIR in de eerste eeuw van zijn bestaan groeide en van karakter veranderde. Het instituut kreeg een permanent statuut, betrok in 1933 zijn huidige zetel aan de Via Omero en aanvaardde een bredere opdracht dan de oorspronkelijke archiefontsluiting. In de jaren rond de Tweede Wereldoorlog werd het steeds meer een culturele ambassade, daarna ook een verblijfsaccommodatie en een academische 'school'. Toch werd de toekomst vanaf het midden van de jaren 1960 opnieuw onzeker: het NIR democratiseerde slechts moeizaam, kreeg weinig structuur en continuïteit in zijn werking en werd in zijn bestaan als wetenschappelijk instituut ernstig bedreigd. Pas toen het in het begin van de jaren 1990 als een 'satelliet' van de Nederlandse universiteiten werd geconcipeerd, leek een sterker, meer academisch profiel opnieuw mogelijk. Cools en De Valk doen dit verhaal, waarin het niet alleen om wetenschappen maar ook om kunsten gaat, met een sterke nadruk op de functiewerschuiving in de geschiedenis van het NIR: aanvankelijk een onderzoeksinstituut, werd het NIR mettertijd een forum van representatie, tot het onderwijs zijn belangrijkste prioriteit werd.

Dat relaas is uitstekend gedocumenteerd. Cools en De Valk hebben gebruik gemaakt van het archief van het NIR in Rome en zich verder onder meer gebaseerd op de jaarverslagen die sinds 1904, zij het niet onafgebroken, werden gepubliceerd. Ondanks het feit dat beide auteurs aan het NIR verbonden zijn (geweest), is hun geschiedenis er één die wordt gekenmerkt door distantie en kritiek. De oorspronkelijke opdracht van het NIR, de publicatie van de *Romeinsche bronnen*, waaraan decennialang is gewerkt, heet onomwonden 'een uiterst moeizame onderneming, waarvan de historiografische uitstraling twijfelachtig is.' Achter de luister van het 'Huis voor Kunsten en Wetenschappen' dat

Godfried Hoogewerff bestierde, ontdekken Cools en De Valk ‘vermoede kribbigheid en onzekerheid’, persoonlijke conflicten en financiële problemen. Er vallen meer voorbeelden van een dergelijke kritische houding te geven.

Tegen het einde van het boek, dichtert bij de eigen tijd, wanneer de hoofdstukken ook korter worden, krijgt het relaas echter een inventariserender karakter. Eens opgezette projecten of ooit beleefde interesses worden kort na elkaar gepresenteerd, terwijl de tekst met minder afstandelijkheid is geschreven. De spankracht gaat verloren. Iets analogoos geldt voor de portretten die door het hele boek heen in de tekst zijn geweest: zestien korte portretten van de directeuren en de leden van de academische en ondersteunende staf van het NIR, gaande van de Leidse mandarijn P. J. Blok (de ‘*padrone* van het Instituut’) tot de hoge ambtenaar Ted Meijer, die in 1987 directeur werd, en met de focus — uiteraard — op het werk van de betrokkene voor het NIR. Ook hier geldt dat de laatste portretten vlakker zijn dan de voorafgaande.

‘Vlak’ vallen de portretten van bijvoorbeeld Brom, Hoogewerff en de rijke en avontuurlijke diplomaat Timon Fokker, die als vrijwilliger voor het NIR werkte, inderdaad niet te noemen. Zij zijn niet alleen met veel kennis van zaken, maar ook met kracht en zin voor detail gecomponeerd. Sommige zijn liefdevol geschreven — het portret van de ‘journalist-archeoloog’ Hendrik Leopold bijvoorbeeld, of dat van de bescheiden Reinier Post. De auteurs, zo blijkt keer op keer, hebben een voorliefde voor onconventionele, zelfstandige en niet op uiterlijk vertoon gerichte karakters. In andere portretten overheerst daarentegen de kritiek en worden strenge oordelen niet uit de weg gegaan. De tweede directeur, A. H. L. Hensen, heet ‘een wat vastgeroeste, autoritaire en eigengereide man’ te zijn geweest, Hoogewerff wordt gekapitteld over zijn inderdaad weinig fraaie houding ten aanzien van zijn medewerker Bernard Vlekke. De beste portretten zijn kleine karakterstudies geworden, al impliceert dat ook een soms al te sterk psychologiseren: bij Brom ‘frustratie’ met zijn clericale status, bij Hensen de gevolgen van ‘zijn jeugd: hij was de oudste van elf kinderen’, bij Hoogewerff ‘innerlijke onzekerheid’, bij Jan Poelhekke het gedrag van een ‘dwarse puber.’

De combinatie van de institutionele en de persoonlijke invalshoek — het chronologisch relaas en de portretten — geeft deze geschiedenis een grote reikwijdte. Zij zal bijvoorbeeld ook de interesse genieten van de kunsthistorici, die Hoogewerff kennen als een productief en veelzijdig vakgenoot en succesvol organisator van de machinerie van het vak (het Nederlands Universitair Kunsthistorisch Instituut te Florence bijvoorbeeld werd op zijn initiatief opgericht, een halve eeuw na het NIR). Datzelfde geldt voor wie belangstelling heeft voor de culturele, maar ook politieke relaties tussen Nederland en Italië; de grootheid van het NIR, aldus de huidige directeur Marjan Schwegman in haar voorwoord, ligt precies in het feit dat het instituut erin slaagde ‘een duurzame verbinding’ tussen beide landen te leggen. Ook het boek van Cools en De Valk getuigt bijwijlen van de heel eigen sfeer die de wereld van de Romeinse instituten — met hun recepties en intriges, met de liefde voor het Italiaans en de adoratie voor de *Urbs*, ver van het vaderland — beheerst. Op de aan het boek toegevoegde DVD wordt dit alles nog verder gedocumenteerd, in een databank die als een digitale appendix gegevens bevat over de vele honderden personen die het NIR in de voorbije eeuw hebben bezocht, en in een virtuele tentoonstelling. Die visuele rijkdom zit overigens ook al in het boek zelf vervat:

het is goed, ruim en deskundig geïllustreerd, met materiaal dat een meerwaarde ten aanzien van de tekst bezit. Wie bijvoorbeeld zou de foto willen missen waarop de *Duce* na de opening van het gebouw aan de Via Omero door Hoogewerff uitgeleide wordt gedaan?

Jo Tollebeek

J. Vos, J. van der Linden, *Waarvan akte. Geschiedenis van de MO-opleidingen, 1912-1987* (Assen: Van Gorcum, 2004, xiii + 280 blz., € 24,50, ISBN 90 232 4066 9).

Wat zijn de kwaliteiten van een goed leraar en hoe zijn die kwaliteiten te verwerven? In de geschiedenis van de lerarenopleidingen zijn dit cruciale vragen. Er is een voortdurende spanning te constateren tussen de theoretisch ingestelde opleidingen en de dagelijkse beslommingen van de (aanstaande) leraren op de scholen. Tot op de dag van vandaag zullen veel leraren volhouden dat ze hun vak in de praktijk hebben geleerd en niet op de opleiding. Daarnaast is het opmerkelijk dat deze lerarenopleidingen een twintigste-eeuwse uitvinding zijn terwijl de onderwijzersopleidingen in de negentiende eeuw van de grond gekomen zijn.

De late institutionalisering van de lerarenopleidingen in Nederland is een van de belangrijke thema's in deze studie over de MO-opleidingen. Jos van der Linden en Jozef Vos, auteurs van het Onderzoeksinstituut voor geschiedenis en cultuur van de Universiteit Utrecht, schreven dit boek in opdracht van de erfgenaam van de Utrechtse MO-opleidingen, de Stichting onderwijsfonds COCMA (Centrale opleidingscursussen voor MO-akten). Ze kozen voor een degelijke vorm van institutionele geschiedschrijving waarin de opleidingen op een tamelijk abstract en vluchtig niveau, van buitenaf, worden beschreven. Waarschijnlijk lieten de beperkte onderzoekstijd en de complexiteit van het onderwerp — het gaat ten slotte om MO-opleidingen voor vrijwel alle schoolvakken in plaatsen als Tilburg, Utrecht, Den Haag, Amsterdam, Rotterdam, Arnhem en Groningen — een meer diepgaand onderzoek niet toe, maar af en toe snakt de lezer naar een blik in het klaslokaal, naar een indruk van de manier van lesgeven en met name naar een analyse van de effectiviteit van deze opleidingen. Daarin wordt overigens ten dele voorzien door korte interviews met tien oud-studenten die enerzijds waardering hebben voor de intellectuele kracht van hun docenten en anderzijds ook kritiek op de nogal afstandelijke, academische sfeer van de opleidingen.

Voor de geschiedenis van de MO-opleidingen vormt Thorbeckes wet op het middelbaar onderwijs van 1863 de opmaat. Naast de reguliere universitaire weg werd een tweede mogelijkheid geopend om de onderwijsbevoegdheid te behalen. Omdat men bang was dat de universiteit te weinig leraren zou afleveren, werd de mogelijkheid geopend tot het afleggen van een staatsexamen voor MO-A (grotweg voor de onderbouw van het middelbaar onderwijs) en MO-B (voor de bovenbouw). Gedurende de eerste jaren sneuvelde meer dan de helft van de kandidaten voor deze zware *rite de passage*. De examinandi bereidden zich voor via zelfstudie en met behulp van privé-docenten. Pas in 1912 ging de eerste MO-opleiding, de Rooms-Katholieke Leergangen, van start en vanaf 1915 begon de rijksoverheid met de subsidiëring van deze voorbereiding op het

het is goed, ruim en deskundig geïllustreerd, met materiaal dat een meerwaarde ten aanzien van de tekst bezit. Wie bijvoorbeeld zou de foto willen missen waarop de *Duce* na de opening van het gebouw aan de Via Omero door Hoogewerff uitgeleide wordt gedaan?

Jo Tollebeek

J. Vos, J. van der Linden, *Waarvan akte. Geschiedenis van de MO-opleidingen, 1912-1987* (Assen: Van Gorcum, 2004, xiii + 280 blz., € 24,50 , ISBN 90 232 4066 9).

Wat zijn de kwaliteiten van een goed leraar en hoe zijn die kwaliteiten te verwerven? In de geschiedenis van de lerarenopleidingen zijn dit cruciale vragen. Er is een voortdurende spanning te constateren tussen de theoretisch ingestelde opleidingen en de dagelijkse beslommingen van de (aanstaande) leraren op de scholen. Tot op de dag van vandaag zullen veel leraren volhouden dat ze hun vak in de praktijk hebben geleerd en niet op de opleiding. Daarnaast is het opmerkelijk dat deze lerarenopleidingen een twintigste-eeuwse uitvinding zijn terwijl de onderwijzersopleidingen in de negentiende eeuw van de grond gekomen zijn.

De late institutionalisering van de lerarenopleidingen in Nederland is een van de belangrijke thema's in deze studie over de MO-opleidingen. Jos van der Linden en Jozef Vos, auteurs van het Onderzoeksinstituut voor geschiedenis en cultuur van de Universiteit Utrecht, schreven dit boek in opdracht van de erfgenaam van de Utrechtse MO-opleidingen, de Stichting onderwijsfonds COCMA (Centrale opleidingscursussen voor MO-akten). Ze kozen voor een degelijke vorm van institutionele geschiedschrijving waarin de opleidingen op een tamelijk abstract en vluchtig niveau, van buitenaf, worden beschreven. Waarschijnlijk lieten de beperkte onderzoekstijd en de complexiteit van het onderwerp — het gaat ten slotte om MO-opleidingen voor vrijwel alle schoolvakken in plaatsen als Tilburg, Utrecht, Den Haag, Amsterdam, Rotterdam, Arnhem en Groningen — een meer diepgaand onderzoek niet toe, maar af en toe snakt de lezer naar een blik in het klaslokaal, naar een indruk van de manier van lesgeven en met name naar een analyse van de effectiviteit van deze opleidingen. Daarin wordt overigens ten dele voorzien door korte interviews met tien oud-studenten die enerzijds waardering hebben voor de intellectuele kracht van hun docenten en anderzijds ook kritiek op de nogal afstandelijke, academische sfeer van de opleidingen.

Voor de geschiedenis van de MO-opleidingen vormt Thorbeckes wet op het middelbaar onderwijs van 1863 de opmaat. Naast de reguliere universitaire weg werd een tweede mogelijkheid geopend om de onderwijsbevoegdheid te behalen. Omdat men bang was dat de universiteit te weinig leraren zou afleveren, werd de mogelijkheid geopend tot het afleggen van een staatsexamen voor MO-A (grotweg voor de onderbouw van het middelbaar onderwijs) en MO-B (voor de bovenbouw). Gedurende de eerste jaren sneuvelde meer dan de helft van de kandidaten voor deze zware *rite de passage*. De examinandi bereidden zich voor via zelfstudie en met behulp van privé-docenten. Pas in 1912 ging de eerste MO-opleiding, de Rooms-Katholieke Leergangen, van start en vanaf 1915 begon de rijksoverheid met de subsidiëring van deze voorbereiding op het